

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

« فلسفه آفرینش در نهج البلاغه »

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: سید علی موسوی

استاد راهنما؛ حجة الاسلام و المسلمین سید محمد رضا موسوی فراز

استاد مشاور؛ حجة الاسلام و المسلمین سید محمد اسماعیل سید هاشمی

فروردین ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۵۳۹
تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم و اهداء

بنده این کاوش حاضر را به حضور آخرین حجت خدا، مظهر اسماء و صفات خدا، منتقم آل عبا، دافع جور و جفا که در این روزها شاهد توهین به جد بزرگوارش حضرت محمد مصطفی «صلی الله علیه و آله» از سوی دشمنان اسلام و هتک حرمت حرم پدر و جد بزرگوارش در سامراء از سوی کوردلان و ناصبین بود، تقدیم می‌کنم.

انشاء الله با ظهور خود این همه فتنه‌ها را مدفون و پرچم عدل و داد را سرفراز نموده و بندگان را به سوی هدف خلقت خود هدایت خواهد نمود.

تقدیر و تشکر

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

بنده اولاً از مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی کمال تشکر را دارم که برای طلاب زمینه پژوهش و تحقیق را فراهم نمود و شب و روز برای پیشبرد استعدادهای طلاب زحمات فراوانی را متحمل می شوند.

ثانیاً از استاد محترم راهنما حضرت حجة الاسلام و المسلمین سید محمد رضا موسوی فراز (دامت برکاته) و استاد محترم مشاور حضرت حجة الاسلام و المسلمین آقای سید اسماعیل سید هاشمی (دامت برکاته) تشکر می کنم که با راهنمایی و مشاورت سازنده خود ما را در تدوین پایان نامه کمک شایانی نموده و در اصلاح اشتباهات ادبی و ساختاری راهنمایی فرمودند.

چکیده

تحقیق حاضر تحت عنوان «فلسفه آفرینش در نهج البلاغه» دارای چهار فصل می‌باشد. فصل اول: در این فصل قبل از همه چیز مسأله تحقیق را بیان نمودیم که آیا از دیدگاه امیر المومنین «علیه السلام» در امر آفرینش هدف و حکمتی وجود دارد یا این که هیچ هدفی در امر آفرینش وجود ندارد، و خلقت بی‌هوده و عبث خلق شده است؟ در این فصل با استفاده از فرمایشات آن حضرت وجود هدف و حکمت را در خلقت و آفرینش اثبات نمودیم و ثابت کردیم که کسانی که به پوچی خلقت اعتقاد دارند و به هیچ هدفی در امر آفرینش قائل نیستند، این دید کاملاً باطل است و هیچ عقل و عاقلی این دید را نمی‌پذیرد.

فصل دوم: در فصل دوم فلسفه آفرینش جهان را مطرح نمودیم و با استفاده از فرمایشات امیر المومنین «علیه السلام» حکمت خداوند را در امر آفرینش ثابت نموده و این نکته را بیان کردیم که طبق فرمایشات آن حضرت ماسوائی انسان برای انسان و در خدمت او آفریده شده‌اند.

فصل سوم: در فصل سوم فلسفه آفرینش انسان مورد تحقیق قرار گرفته است که به فرموده امیر المومنین «علیه السلام» انسان برای عبادت پروردگار و برای آزمایش در دنیا آفریده شده است، و خود عبادت و آزمایش نیز هدف نهائی نیست بلکه خداوند عبادت را بر بندگان واجب قرار داده و انسان را در دنیا مورد آزمایش قرار می‌دهد، به این جهت است که انسان در پرتو عبادت و به وسیله آزمایش به پاداش الهی نائل شود که بهتری پاداش الهی همان قرب خداوندی و رسیدن به کمال نهائی است، و اصل هدف خلقت نیز رسیدن به خداوند

می باشد.

فصل چهارم: فصل چهارم اختصاص به بحث انسان کامل دارد که وجود انسان کامل در نشئه دنیا ضروری است، و او هدف خلقت و غایت حرکت وجودیه و ایجادیه می باشد، تمام موجودات به طفیل انسان کامل قدم در این دنیا گذاشتند؛ این انسان کامل واسطه فیض الهی است که اگر این انسان کامل نباشد تمام موجودات روبه سوی نابودی خواهند رفت.

«لولا الحجة لساخت الارض باهلها»

فهرست مطالب

تقدیم و اهداء	.....
تقدیر و تشکر	.....
چکیده	.....
فهرست مطالب	الف
مقدمه	ط

فصل اول کلیات

مقدمه	..... ۲
طرح تحقیق	..... ۲
بیان مساله	..... ۲
موضوع و اهمیت آن	..... ۲
سئوالهای اصلی و فرعی تحقیق	..... ۴
سابقه تحقیق	..... ۴
فرضیه‌ها	..... ۴
اهداف تحقیق	..... ۴

۵	روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات
۵	مفاهیم
۵	اهمیت نهج البلاغه
۸	معنای لغوی خلقت
۹	سابقه تاریخی سؤال از آفرینش
۱۰	انگیزه‌های سؤال از فلسفه آفرینش
۱۲	انواع پاسخ به فلسفه آفرینش
۱۲	پاسخ مادیگرایان
۱۲	پاسخ الهیون
۱۳	پوچ‌گرایی (Nihilism) و علل گرایش به آن
۱۶	شک
۱۶	شک مزاجی و خلقی
۱۶	شک دستوری
۱۷	راز مرگ
۱۹	ناتوانی از درک حقائق

فصل دوم: هدف و فلسفه آفرینش جهان

۲۲	معنای هدف
۲۳	خداوند حکیم است
۲۴	خلقت پدیده‌ها
۲۵	خلقت خفاش
۲۶	خلقت محکم جانداران
۲۸	آفرینش نظام احسن و منظم
۳۰	اهدافی که در آفرینش مورد نظر نبوده است
۳۰	استحکام پایه‌های قدرت
۳۲	دفع وحشت از خود
۳۴	سود بردن و رفع احتیاج
۳۵	همه آفرینش در خدمت انسان
۳۵	زمین
۳۷	خورشید
۳۹	آسمان
۳۹	کوه‌ها

۳۹	نقش کوه‌ها در حفظ تعادل زمین
۴۳	کوه‌ها سرچشمه نهرها
۴۴	دریاها
۴۵	ملائکه محافظ انسان
۴۶	هدف خلقت شیطان
۴۶	وجود شیطان
۴۷	فلسفه خلقت شیطان
۴۸	عبادت پروردگار
۴۹	وسيله پيشرفت بندگان
۵۱	سبب آزمایش بندگان

فصل سوم: فلسفه آفرینش انسان

۵۴	عبادت، هدف خلقت انسان
۵۶	عبادت در لغت و اصطلاح
۵۷	مقصود از عبادت و قلمرو آن
۶۰	رابطه معرفت و عبادت
۶۲	بی‌نیازی خداوند به عبادت انسانها

- ۶۵ ..... عبادت بزرگترین عزّت آدمی
- ۶۵ ..... عبادت، هدف از بعثت انبیاء
- ۶۷ ..... انگیزه‌های عبادت
- ۶۷ ..... ترس از جهنم
- ۶۸ ..... طمع بهشت
- ۶۸ ..... احساس شایستگی خداوند
- ۷۰ ..... عبادت و تکامل انسان
- ۷۱ ..... نماز
- ۷۳ ..... حج
- ۷۴ ..... زکات
- ۷۵ ..... آزمایش هدف آفرینش
- ۷۶ ..... معنای آزمایش
- ۷۷ ..... جایگاه آزمایش و ضرورت آن
- ۷۸ ..... فلسفه آزمایش
- ۷۹ ..... ۱- فراهم نمودن زمینه برای به فعلیت رسیدن استعدادها
- ۷۹ ..... ۲- مشخص شدن خوبان از بدان

- ۳ - اتمام حجت بر بندگان ۸۰
- ۴ - یاد خدا و پاک شدن از پلیدیها ۸۲
- انواع آزمایش ۸۲

فصل چهارم: انسان کامل

- انسان کامل واسطه فیض ۸۷
- پیشینه بحث از انسان کامل ۸۹
- ضرورت انسان کامل ۹۰
- دیدگاه متکلمین ۹۱
- دیدگاه حکماء ۹۲
- دیدگاه عرفاء ۹۳
- دیدگاه نهج البلاغه و روایات ۹۴
- انسان کامل قطب و جان عالم ۹۵
- انسان کامل حجت خدا و واسطه فیض ۹۶
- انسان کامل هادی انسانها ۹۹
- شناخت انسان کامل برای غیر ممکن نیست ۱۰۰
- ویژگیهای انسان کامل ۱۰۳

- ۱۰۳ ..... فقط خدا در نظر آنها بزرگ است
- ۱۰۴ ..... تقدم خلقت انسان کامل بر آفرینش
- ۱۰۵ ..... زنده کننده علم و نابود کننده جهل
- ۱۰۶ ..... راسخون در علم
- ۱۰۸ ..... برتری انسان کامل بر فرشتگان
- ۱۰۸ ..... انسان معلم و مسجود فرشتگان
- ۱۱۲ ..... احاطه انسان کامل بر عالم
- ۱۱۶ ..... انسان کامل خلیفه الهی
- ۱۱۸ ..... مصادیق انسان کامل
- ۱۱۹ ..... رسول خدا
- ۱۲۲ ..... امام علی
- ۱۲۳ ..... علی قرآن ناطق
- ۱۲۴ ..... علی و عبادت عازفانه
- ۱۲۵ ..... امام زمان «علیه السلام»
- ۱۲۶ ..... امام زمان و اصالت دادن به وحی
- ۱۲۹ ..... خلاصه و نتیجه گیری

۱۳۴ ..... منابع و مأخذ

۱۳۴ ..... «عربی»

۱۳۸ ..... «فارسی»

مقدمه

خداوند به انسان نعمتهای فراوانی عنایت نموده است که یکی از آنها نعمت قلم است و این نعمت عظیم از عظمت زیادی برخوردار است و خداوند در قرآن یک سوره را به این نام اختصاص داده است و در سوره علق نیز بر آن تاکید نموده می‌فرماید: «الذی علم بالقلم»^(۱) همان کسی که بوسیله قلم تعلیم نمود. خود قرآن نیز بصورت مکتوب در میان ما قرار داد و نیز بسیاری از رد و بدل‌های علمی نیز بوسیله قلم صورت می‌گیرد اگر این اندوخته‌های علمی بصورت مکتوب در نمی‌آمدند و حقائق فقط در اذهان انسان‌ها باقی می‌ماندند به مرور زمان همه چیز از اذهان انسان‌ها پزیده و حقائق به نسل‌های آتی نمی‌رسیدند. لذا تمام انسان‌ها سعی می‌کنند اندوخته‌های علمی خود را به رشته تحریر در آورند تا نسل‌های آینده از آن استفاده کنند.

باتوجه به این مرکز جهانی علوم اسلامی مانند سایر مراکز تحقیقاتی و پژوهشی علمی در این راه گام برداشته و چند سالی است نهضت پایان نامه نویسی را در این مرکز شروع کرده و مسئولین محترم در این زمینه فعالیت‌های زیادی می‌کنند و در این مدت کوتاه تا بحال محققین زیادی را تحویل جامعه اسلامی داده‌اند و اگر همین روال ادامه یابد انشاء الله در آینده یک انقلاب بزرگ در امر تحقیق و پژوهش و نگارش رخ خواهد داد.

بنده به سهم خود از بنیانگذاران نهضت پایان نامه نویسی و تحقیق و پژوهش در مرکز جهانی تشکر

می‌کنم که زمینه خوبی را برای طلاب محترم این مرکز فراهم نمودند و در نتیجه محققین زیادی از این مرکز درخشیدند.

نوشتار حاضر تحت عنوان «فلسفه آفرینش در نهج البلاغه» به دیدگاه امام علی «علیه السلام» در مورد هدف خلقت و فلسفه آن می‌پردازد. امام علی «علیه السلام» که قرآن ناطق و مبین قرآن صامت است مانند قرآن کریم خلقت و آفرینش را دارای هدف و حکمت می‌داند و در جاهای مختلف عبث و بیهوده بودن خلقت را صریحاً رد نموده وجود هدف را در امر خلقت اثبات و بیان می‌کند.

در آخر به این نکته اشاره می‌شود برای ترجمه آیات قرآن از ترجمه حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی «مدظله العالی» و در ترجمه خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه از ترجمه مرحوم آقای

دشتی استفاده کردیم.

فصل اول

کلیات

طرح تحقیق

بیان مساله

مساله فلسفه آفرینش از مهمترین مسائل مطرح در زندگی انسان است، که انسانها باید توجه خاص به این مساله بکنند. امام علی «علیه السلام» مساله آفرینش را مانند مسائل دیگر، به طور حکیمانه بیان کرده است. این تحقیق تحت عنوان فلسفه آفرینش در نهج البلاغه به تبیین و بررسی دیدگاه مولای متقیان امیرالمومنین «علیه السلام» درباره فلسفه آفرینش می پردازد به این بیان که با مراجعه به (اخ القرآن) یعنی نهج البلاغه و دیگر فرمایشات امام علی «علیه السلام» دیدگاه آن حضرت درباره فلسفه آفرینش مورد بررسی قرار گرفته و تبیین می گردد.

موضوع و اهمیت آن

انسان موجودی است کنجکاو و پرسشگر و برای بدست آوردن پاسخ سئوالات خود از هیچ کوشش دریغ نکرده همیشه در دست یابی به پاسخها تمام سعی و کوشش خود را مبذول می دارد. انسانها دو گونه سئوالات در ذهن خود دارند، بعضی از سوالها گذرا بوده و مربوط به زمان خاص، افراد خاص و شرایط خاص است که اگر پاسخهای لازم این سئوالات را دریافت کند ذهن خود را برای سئوالات جدید آماده می کند، اما بعضی از سئوالات گذرا نبوده بلکه دائمی و به آغاز و انجام او مربوط می شود، فلسفه و هدف آفرینش موجودات و انسان سئوالی است که از تمام وجود انسان برمی خیزد و در گونه دوم قرار می گیرد و کشف پاسخ این سئوال انسان را از بدبختیها نجات داده و به سعادت و خوشبختی دنیا و آخرت راهنمون می سازد.

انسانها فطرتاً میل به کشف مجهولات و افرونی معلومات خود دارند و در تمام زمینهها و میادین علمی

قدم می‌گذارند تا مجهولاتی را که در آن زمینه وجود دارد برطرف کنند و به معلومات دست یابند، یکی از اساسی‌ترین مجهولات انسان که باید در صدد کشف پاسخ به آن باشند و تمام عمر خود را در این زمینه صرف کنند (فلسفه آفرینش) و (چرایی خلقت) است عمر انسان یک نعمتی است بزرگ که نباید این نعمت بزرگ را یک لحظه هم در راه باطل گذرانند و آن را در مواردی که هیچ سودی در دنیا و آخرت عائد انسان نمی‌شود صرف کرد بلکه در یافتن پاسخ فطرت پسند و عقل‌پذیر و علمی به سؤال مهم خود صرف‌کنند و خود را بشناسند که برای چه هدفی خلق شده است؟ از فلسفه خلقت خود آشنا شود اگر تمام عمر را در یافتن پاسخ این سؤال صرف کند ضرری نکرده بلکه سعادت و نیک‌بختی را به ارمغان می‌آورد.

در این زمان که تمام دنیا شعار تمدن سر می‌دهند و با ورود علوم مختلف، پیدایش مکاتب گوناگون و ظهور اندیشه‌های افراطی، هدفداری انسان و جهان‌مورد تمسخر قرار گرفته و بجای استحکام بخشیدن به آن از هر سو به آن می‌تازند و با پیدایش پوچ‌گرایی (نیهیلیسم) در قرن ۱۹ میلادی در کشورهای غربی، هدفداری انسان و جهان‌مورد بی‌توجهی و تردید قرار گرفته و انسانها بجای پرداختن به خویش‌درپی کشف اسرار طبیعت برآمدند و خود را به طاقچه فراموشی سپرده‌اند و پوچ‌گرایی و بدبینی نسبت به انسان و جهان را محصول رشد انسانها معرفی کردند و در نتیجه مشکلات روحی و روانی زیادی و نابسامانیهای فرهنگی فراوانی در جهان امروز و در جوامع مختلف پدید آمده‌اند و آثار آن همین خودکشی‌ها، یاس و ناامیدی‌ها و بیماریهای روانی می‌باشند. لذا انسان باید به خود بیاید و اول خود را بشناسد که برای چه هدفی خلق شده و فلسفه آفرینش او چیست؟ بعد در پی کشف اسرار طبیعت برآیند. می‌خواهیم در تحقیق حاضر با استفاده از بیانات گرانبهای مولای متقیان که باب مدینه العلم و عالم اسرار الهی است پاسخ این سؤال مهم را بدست آوریم.